

SEGI, Stefan: NEKOREKTNÍ LITERATURA. POLITICKÁ KOREKTNOST V ČESKÉ LITERATUŘE A LITERÁRNÍ KOMUNIKACI. Praha: Academia, 2023. 182 s.

Viliam Nádaskay

DOI: <https://doi.org/10.31577/slovlit.2025.72.6.12>

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0003-4087-5824>

Open Access: Licensed under Creative Commons Attribution 4.0 (CC-BY 4.0)

Nekorektní literatura. Politická korektnost v české literatuře a literární komunikaci predstavuje prvú samostatnú monografiu Stefana Segiho, pracovníka Oddelenia pre výskum literárnej kultúry v Ústave pre českú literatúru AV ČR. Kniha je zároveň prvým uceleným a systematickým pohľadom na problematiku politickej korektnosti a opozície voči nej v českej literárnej prevádzke. Napriek špecifikám národného a jazykového kontextu ponúka mnoho podnetov na zamyslenie aj pre slovenských bádateľov.

Politická korektnosť predstavuje široký spoločenský fenomén, ako ukazuje prvá kapitola zameraná na definíciu a históriu pojmu, jeho kontexty a ciele. S. Segi nachádza istú prehistóriu politickej korektnosti v práci Geoffreyho Hughesa (*Political Correctness: A History of Semantics and Culture*, 2010), ktorý skúmal stredoveké písané a nepísané kódexy žiaduceho správania. Ďalej sa opiera o tri G. Hughesom formulované špecifiká politickej korektnosti oproti starším formám spoločenskej normativity: 1. politická korektnosť nie je zastrešená jedinou autoritou, ale je premenlivá a verejne diskutovaná, 2. neopiera sa o jasne definovanú ideológiu, 3. často nie je presadzovaná skupinami, ktorých sa bezprostredne týka (strany 19-20). Práve premenlivosť, plasticnosť a nejednoznačnosť politickej korektnosti predstavujú podľa S. Segiho kľúčové problémy pri jej výskume v umení

aj v rámci širšej spoločenskej diskusie. Ako píše: „Ostatné již název knihy *Nekorektní literatura* lze číst dvěma příznačně protikladnými způsoby: může označovat jak moralizující odsudek, tak bouřlivou produktivitu“ (strana 147). Za konštitutívne pri formovaní a etablovaní politickej korektnosti považuje idey neomarxizmu a frankfurtskej školy, ktorých podiel na jej kultúre absolutizujú najmä kritici. S. Segi ďalej metodologicky vychádza zo sociológie kultúry a literatúry, z teórií Pierra Bourdieuho aj z diskurzívnej analýzy Normana Fairclougha či kultúromaterialistických prác Stanleyho Fisha.

V druhej kapitole *Politická korektnost* v ČR sa venuje politickej korektnosti ako fenoménu v českej kultúre a českých médiách. Opisuje body diskurzu, ktoré sú podstatné aj pre jej vnímanie v literárnej prevádzke (strany 41-45). Ide o negatívne konotácie politickej korektnosti, zosilnené predstavou o jej šírení liberálnymi masmédiami a sprevádzané spochybňovaním autenticity a zmysluplnosti názoru. Z nich sa potom vynára paradox korektnosti, ktorý vychádza z predstavy o cenzúrnej praxi moci a súčasne úplne otvorenej kritiky cenzúry v médiách. Táto kritika neraz pramení v predstave o českej výlučnosti, rezistencii a citlivosti na politickú korektnosť, ktoré podmieňujú národná povaha a historická skúsenosť s komunizmom. Špecifikom v kontexte skúseností s dejinami

708 je aj rámcovanie deväťdesiatych rokov ako zlatých, slobodných čias po komunizme a pred politickou korektnosťou. Nemalú rolu v komplexe predstáv v súčasnej atmosfére takzvaných kultúrnych vojen hrá chápanie politickej korektnosti ako domény precitlivej mládeže bez skúsenosti s diktatúrou a bez hodnôt. Prakticky všetky hlavné body diskurzu o politickej korektnosti sa často objavujú v kontexte českej literatúry.

Tri nasledujúce kapitoly sa problematike venujú na príkladoch rôznych odnoží žánrovej literatúry. Prvá z nich, *Prcat na korektnost: Estetika a diskurz české akční fantastiky*, sa zaoberá produkciou a reflexiou českej skupiny autorov akčnej fantastiky Rigor Mortis, ktorá sa v deväťdesiatych rokoch ostro vymedzila voči politickej korektnosti a ako jej protiklad zdôrazňovala zobrazovanie násilia, využitie čierneho humoru, drsných hlášok, komiksovnosti a časté odkazovanie na americkú popkultúru. Nadväzujúca kapitola *Rychlopalba Štěpána Kopřivy: společnost, zločin a žánr* sa zameriava najmä na diela českého spisovateľa, autora detektívok takzvanej drsnej školy, ktoré v rámci kultúrneho transferu apropiujú žáner, prispôsobujú ho českému prostrediu a ironicky ho komentujú. V poslednej z týchto kapitol, *Vlastimil Vondruška: nekorektní minulosti a nekorektní budoucnost*, S. Segi analyzuje populárne diela českého románopisca a esejistu, ktorý využíva žáner historickej prózy na stvárnenie relevantných aspektov minulosti, pričom nekorektnosť obraňuje nárocentrickým dejinným naratívom a ľudskou prirodzenosťou.

Rozoberané diela napísané po roku 1989 sú, samozrejme, odlišné z hľadiska rôznych mechanizmov a rôznej pôsobnosti opozície. Vo výklade S. Segiho sa však dajú vypožorovať určité myšlienkové koncepty, línie, ktoré sa vinú deklarované nekorektným písaním v žánrovej literatúre. Spája ich už základný fakt, že autori (o autorkách sa príznačne dá hovoriť len limitovane) sa vedome vymedzujú voči politickej korektnosti na báze odporu voči liberalizmu, intelektuálnym elitám, zá-

padnému mysleniu a často aj voči tomu, čo sami označujú ako reštriktívny duch doby či neslobodné spoločenské ovzdušie, spájané s predstavou o novodobej cenzúre. Nekorektnosť je potom všeobecne chápaná ako pozitívny rys a zástupný pojem pre hovorenie zamlčivanej pravdy, ktorý sa replikuje aj v paratextoch a v diskurze okolo kníh (strana 70). Nekorektnosť maskovanú za pravdovravnosť však S. Segi v myslení spomínaných autorov spája skôr priamočiaro s opozíciou voči predpokladanému mlčaniu spoločnosti o zločinoch islamských migrantov či voči iracionálnej (pretože ženskej) emocionalite oproti vecnej (pretože mužskej) racionalite (strana 90). Autori nekorektných diel si preto často nárokuju určité výsadné postavenie v literárnom poli a neraz i v spoločenskej reflexii (strana 49).

Za najpodstatnejší prínos knihy považujem odhaľovanie ako literárnych, tak aj spoločenských protirečení, ktorých sa v ťažení proti politickej korektnosti dopúšťajú vyššie uvedení spisovatelia, ale aj iní autori a iné autorky, literárna kritika a masmédiá. Azda ústredný paradox tematiky formuluje S. Segi už v úvode knihy: „Jenom na českém internetu lze nalézt tisíce textů kritizujících restriktivní působení politické korektnosti a v oblasti literatury se setkáváme s desítkami autorů, kteří se ve svých dílech neváhali postavit normám, jež korektnost údajně od spisovatelů vyžadují. Zároveň však tato veřejná kritika korektnosti vede k jistému paradoxu: Jak je možné, že autoři otevřeně kritizující politickou korektnost jako novodobou cenzurní praxi, zároveň produkují ‚nekorektní‘ literární díla a namísto postihu jejich knihy dominují žebříčkům prodejnosti či kritickým anketám? Představuje tedy politická korektnost zvláštní druh posttotalitní cenzurní praxe, anebo jde pouze o součást rafinované a úspěšné reklamní strategie?“ (strana 13). Toto východisko sa implicitne pripomína v značnej časti výkladu – podstatnou črtou politickej nekorektnosti je neustále vymedzovanie sa voči fenoménom, ktoré sú mimoriadne expono-

vané, všeobecné až neurčité a v zásade len zástupné – jednoducho povedané, často plnia rolu slamených panákov. S. Segi okrem iného ukazuje, že v literárnej praxi sú takými terčmi feminizmus, multikulturalizmus, údajné preťažovanie žien v literárnych cenách (neopodstatnené, ako ukazuje autor na strane 146) a politickou korektnosťou zdevalvované západné literárne ceny, prepisovanie diel podľa noriem politickej korektnosti či precitlivená, neskúsená mládež a literárna kritika.

Autor ďalej identifikuje ako podstatný problém rozšírenú predstavu o autonómnom literárnom poli. Tá umožňuje odbremeniť spisovateľa od akejkoľvek problematickej recepcie svojich diel a od ich negatívneho spoločenského pôsobenia. Odlišný prístup opisuje S. Segi pri žánrovej literatúre, kde sa prekračovanie noriem politickej korektnosti často interpretuje jednoducho ako výraz slobodnej tvorivosti a nezáväznosti autora, ktorý sa odmieta zapojiť do spoločenských diskurzov. To však ústi do paradoxu, keď autori ako Ondřej Neff, František Kotleta, Š. Kopřiva, V. Vondruška a iní svojimi dielami v podstate kriticky komentujú spoločenské dianie a súčasne sa zaštitujú autonómnosťou literatúry ako priestoru na slobodné vyjadrenie bez spoločenských presahov, čiže bez vonkajších vplyvov až cenzúrnych zásahov. Politicky nekorektné prvky sa tiež nachádzajú v samotnej podstate istých populárnych žánrov, v tomto prípade akčnej fantastiky, kde vyplňajú žiadajú žánrovú mustru, a preto sa ospravedlňujú ako premyslené prvky žánrovej výstavby. To však ústi do problému, keď sa politická korektnosť ako potenciálny nástroj ochrany slabších dehonestuje pre čiru potrebu byť nekorektný, pútavý, žánrovo dôsledný (strany 51–53).

V oblasti vysokej literatúry sa autonómnosť literárneho poľa pertraktuje ešte dôraznejšie – časť literárnej kritiky ho chápe ako nedotknuteľný a neutralizujúci akýkoľvek škodlivý obsah (strana 18), iná časť popri tvorivej slobode počíta aj so zodpovednosťou za eventuálne spoločenské konzekvencie. Okruh vysokej literatúry a jej komunikačný

model vzhľadom na tému politickej korektnosti analyzuje S. Segi v kapitole *Husákovy děti mezi sněhovými vločkami: Politická korektnost v literárním oběhu*. Podáva históriu narábania s týmto pojmom od počiatkov českej kritiky politickej korektnosti ako cudzorodého fenoménu z pera Josefa Škvoreckého až po zvýznamnenie politickej korektnosti na úroveň aktuálneho, páľčivého problému ako súčasť kultúrnych vojen. Na príklade diel Petra Stančíka, Miloša Urbana, Davida Záborského či Petry Hůlovej ukazuje, ako sa kritika vyrovnávala s ich reflexiou politickej korektnosti, respektíve s funkciami ich nekorektného písania.

S. Segi tiež načrtáva problém zakazovania a prepisovania problematických diel – v západnom kontexte spomína presun Philipa Larkina pre sexistické a rasistické denníkové pasáže do špecializovaných univerzitných kurzov, postkolonialistický odklon od vyučovania literárnej klasiky na západných univerzitách, ale aj v médiách silnejšie rezonujúce prípady kontroverzných názorov J. K. Rowlingovej či úpravy diel Roalda Dahla. V kapitole *Korektní literatura pro nejmenší* S. Segi ako dôležitý prípad v českém kontexte rozoberá pokusy o prepísanie *Mikeša* Josefa Ladu, iniciované aktivistom Václavom Míkom, pre dnes už nevhodné zobrazovanie rómskej menšiny. Pomerne skromné požiadavky na zmeny v tomto diele sa v masmédiách transformovali na kritiku celého etnika a obranu slobody slova vo všeobecnosti. Bol to moment, keď sa množstvo českých intelektuálov zhodlo, že je vhodné do istej miery cenzurovať literatúru pre deti, viacero literárnych vedcov však zdôrazňovalo možnosť čítať texty otvorene a ako záznamy doby. Prípad nehovorí ani tak o pôsobnosti politickej korektnosti či o regulácii literatúry, ako o recepcii kritiky diela určeného pre mládež – napriek stereotypnej predstave o politickej korektnosti ako o doméne liberálnych médií a intelektuálov práve médiá informovali bezohľadne a nekorektné a intelektuáli neboli v názore jednotní. Na príklade prepisov

710 v šlabikári Jiřího Žáčka ukazuje S. Segi aj posun od neškodného a dobovo prospešného prepísania diela k vnímaniu aj najmenších požiadaviek politickej korektnosti ako súčasť kultúrnych vojen – J. Žáček na jednej strane v mene inkluzívnosti prepisoval zastarané pasáže s genderovými stereotypmi, na druhej strane sa v médiách útočne vyjadroval o kritických ako džihádiskách. Ako píše S. Segi: „Skutečne se tedy ukazuje, že genderová korektnost je v učebnicích pro děti přijímána bezproblémově vzhledem k tomu, že do značné míry reflektuje proměny společenské senzitivity na reprezentaci genderových rolí. Teprve v kontextu kulturních válek se texty formované genderovou korektností stávají reprezentanty celé sady hodnot či světónázoru, jež mohou být pro část společnosti nepřijatelné“ (strana 116). V inom ohľade autor opisuje aj snahy O. Neffa o reinterpretáciu

vlastných diel, keď napríklad v doslove k antológii poviedok nanovo zastrešil svoje texty, napísané v osemdesiatych rokoch, ako ekologicky orientovanú kritiku, ako kritiku politickej korektnosti (strany 54–55).

Monografia S. Segiho pochtivo spracúva tému, ktorá stojí na pomedzí literatúry a sociológie, zostáva však pevne v rámci jemnej interpretácie potrebnej na nuansovanú analýzu. Zároveň je pomerne silným podnetom na zamyslenie, ako by vyzerala obdobná monografia v slovenskom prostredí alebo čo by napovedal o postavení literatúry v spoločnosti prieskum škandálov a diskusií na tému politickej korektnosti a precitlivenosti. Leitmotívy výskumu S. Segiho sú v tomto ohľade mimoriadne inšpiratívne, pretože cez prizmu čoraz vypuklejších kultúrnych nezhôd poskytujú vhodné prístupy na uchopenie ťažko uchopiteľného problému.